

Petra Burianová, UČO: 109764
109764@mail.muni.cz

Jiří Kudrnáč: **Vteřiny duše** (s podtitulem Drobná próza české secese)

Obecná charakteristika této antologie

Drobná próza české secese byla psána zejména na přelomu 19. a 20. století (období fin de siècle). Velmi zajímavě a nápaditě spojovala přednosti tehdejších hlavních literárních oblastí, lyriky a kritiky, a to často i úspěšněji než román. Na jejím počátku stojí próza zakladatele a nejvýraznější postavy české moderní kritiky – F. X. Šaldy. Polemická obhajoba jeho povídky *Analýza* údajně přivedla Šaldu na dráhu literárního kritika. Další drobnou prózu psali v období fin de siècle (zejména v 90. letech) všichni významní představitelé generace. Proto se v tomto výboru můžeme setkat vedle děl Růženy Svobodové, F. X. Svobody, Viléma Mrštíka, J. K. Šlejhara, Rudolfa Těsnohlídka také s drobnějšími prózami básníků Antonína Sovy, Jana Opolského, Jiřího Karáska ze Lvovic, Otakara Theera, Viktora Dyka, kritiků Arnošta Procházky, Miloše Martena, herečky Hany Kvapilové ad. Tato antologie je první svého druhu v české literatuře a zahrnuje prózy symbolistické, dekadentní, impresionistické i realistické (→ analytický realismus).

Vývoj a charakteristika drobné prózy

Devadesátá léta 19. století představuje období velmi umělecky bohaté pro novodobou českou literaturu. Novou poetiku rozvíjela především kritika a poezie, zatímco prozaikové se snažili o vytvoření generačního románu. Ten ovšem vznikl velmi obtížně a po několika pokusech z devadesátých let se pak ještě objevil několikrát v první polovině 20. století. Poezii a kritiku zato od počátku doplňuje (a zároveň předchází román) drobná prozaická tvorba, která tvoří souvislý proud od začátku devadesátých let do cca poloviny prvního desetiletí 20. století. Působí v ní různí autoři – prozaikové, básníci, kritici i dramatikové. Drobná próza spontánně reagovala na nové požadavky v literatuře a poskytovala autorům mnohem větší volnost než např. novela.

Krátké prózy se začínají objevovat nejprve v časopisech *Vesna* a *Niva* (vydávány v Brně ☺), a dále v *Rozhledech* (vydávány v Chrudimi), tedy napřed mimo Prahu. Teprve poté, co byly založeny časopisy *Moderní revue* (1894) a *Volné směry* (1897), se pravidelné publikování rozšířilo i v Praze. Devadesátá léta 19. století jsou ale také znamením začínajících drobných i zásadnějších sporů této generace autorů. Na manifest České moderny odmítavě reagoje *Moderní revue*, jako samostatná literární skupina se vymezuje Katolická moderna, jež začíná v Praze a pak v Novém Jičíně vydávat svůj vlastní časopis *Nový život* (1896). První (a zároveň poslední) pokus o společné manifestační vystoupení této generace inicioval tehdy mladý autor S. K. Neumann, který do svého Almanachu secese (1896) pozval „všechny frakce z tábora moderního, ať stály na kterékoli jeho straně, ať stály

vedle něho, jen když nestály proti němu“; většina pozvaných literátů však do jeho almanachu nepřispěla. ☹

Přesto tuto generaci „devadesátníků“ ;-)) spojoval určitý pozitivní umělecký program, který formulovali již generační kritikové na počátku devadesátých let. Studie F. X. Šaldy, Jiřího Karáska ze Lvovic, Arnošta Procházky nebo F. V. Krejčího obsahují nejen program nové literatury, ale obecně i kultury, vyvozený na základě analýzy stavu rozvoje umění, věd a společnosti, podle něhož měla tehdejší česká literatura navazovat na moderní vývoj v Evropě. Spory v generaci „devadesátníků“ se pak týkaly spíše konkrétních děl, nikoli programu samotného.

„... bud' svým a budeš českým...“ – toto bylo napsáno v manifestu České moderny. Jediným předpokladem měla být tedy umělecká hodnota díla. Šlo o zahájení nové epochy, což bylo také mj. důvodem, proč autoři odmítali klasifikaci n. zařazování podle směrů. Oni sami chtěli především prosadit individuální svobodu tvorby, vybudovat nové zdroje literatury. O tom vypovídá i jejich drobná próza. Je nenápadná, roztroušená po mnoha různých svazcích, časopisech, almanaších apod., ale zároveň je velmi funkční a bez ohledu na spory svých autorů (a kritiků) tvoří souvislý proud v české literatuře. Sami „devadesátníci“ ☺ ji prostě a jednoduše označovali jako prózu nebo spíše poezii či umění, což byla tehdy funkční synonyma.:-)

Zapomenutý autor Petr Kles

Antonín Sova

Za Petrem Klesem

Mé srdce denně prázdnější je klec.

Jak byl mi drahý ten, jenž dnes je umrlec.

Jen dvakrát jsme seděli spolu.

Nic nemluvili a kouřili

tak bez smíchu, zášti, bolu.

Leč v nitru jsme oba bouřili, -

to daleko do nově zjevených pluli jsme světů,

jen pro málo hrstí pouhých květů,

jež přečnivaly do hlubin

a nad nimiž neznámý pekel d'as neb rájů cherubín

bděl, aby nám pomoh' je utrhnout.

*On nad námi musil se ustrnout,
květ ke květu, bylo jich málo.
Však bohatstvím se mi zdálo,
co urvat moh' časem Petr... a hodit do větru...
a pak jsem již nezvěděl o Petru
až dnes... Mám vlhko v očích, divná věc.*

Jak mi byl drahý ten, jenž dnes je umrlec...

(Zlatá Praha, 1917)

Petr Kles (1869 – 1916)

Život

Básník a prozaik Petr Kles (vlastním jménem JUDr. Vilém Vordren) se narodil 2. července 1869 ve Frýdštejně u Turnova. Pocházel z početné rodiny lesníka Vincence Vordrena, který působil na různých místech, hlavně na panství knížat Rohanů. Navštěvoval základní školu v Lomnici nad Popelkou, gymnázium v Jičíně (1879 - 1887) a právnickou fakultu v Praze (1888 - 1892). Po absolutoriu a vojenské službě působil v letech 1894 - 1895 jako advokátní koncipient v Domažlicích a v letech 1895 - 1898 v Písku. 12. prosince 1900 byl promován a zaměstnán byl až do roku 1906 u pražských advokátů JUDr. Tondera a JUDr. Claudiho. Od 4. srpna 1906 měl otevřenu vlastní advokátní kancelář ve Spálené ulici v Praze, ale konkurenční boj vydržel pouze dva roky. V roce 1908 se přestěhoval do Chlumce nad Cidlinou a stal se právníkem hrabat Kinských. Na jaře 1916 narukoval a byl poslán do okupované Bosny (Drvar), kde 2. října 1916 spáchal sebevraždu. Pochován byl sice s vojenskými poctami, ale bez účasti svých nejbližších. Rakev s ostatky básnickými byla převezena vlakem do vlasti a pohřben se odehrál 2. února 1917 v Praze na Olšanech. Rozloučil se s ním básnickým slovem jeho přítel Antonín Sova (viz úvodní báseň *Za Petrem Klesem*).

Dílo

Prózu i verše vydával P. Kles v konzervativnějších listech i v časopisech generace českého fin de siècle, jehož byl sám průkopníkem. Časopisecky publikoval od roku 1891, a to do Sládkova *Lumíru* (1891 - 1892), Roháčkovy *Nivy* (1893), Hilbertových a Maškových *Volných směrů* (1896), Kvapilovy nedělní přílohy *Národních listů* (1892 - 1896) a jeho *Zlaté Prahy* (1904 - 1907), do *Švandy dudáka* (1982) a také do Procházkovy *Moderní revue* (1904 - 1907). Knižně P. Kles nepublikoval, ale posmrtně byly vydány dva soubory jeho básní a próz uspořádané Karlem Sezimou. První vyšel v nakladatelství Družstevní práce v roce 1931, druhý v exkluzivní edici Zodiak na ručně vyrobeném

papíře o rok později, ten ovšem, na rozdíl od vydání z roku 1931, neobsahuje Sezimovu studii *Trosečník generace*, jinak jde o texty totožné. K Petru Klesovi se vraceli též regionální badatelé (např. Irena Malínská, Karel Kinský a Antonín Otmar). Písemnou pozůstalost P. Klese získal literární archiv Památníku národního písemnictví v roce 1974 zásluhou Antonína Otmara (jedná se ale jen o fragment písemností, které se mu podařilo shromáždit od příbuzných).

Petr Kles psal básně i prózu. V próze jsou to téměř výhradně krátké povídky. Tyto „črty“, jak je sám P. Kles nazývá, jsou po obsahové i pocitové stránce spíše básněmi, pro které je próza jen vnější formou. Mají oslabenou dějovost, velmi silnou subjektivitu, obsahují mnoho impresionistických postupů a motivů. Témata „povídkek“ jsou často jako mlhou opředena dekadentním nástinem erotických fantazií, jež jsou pozoruhodné svou vypjatou existenciálností a přímo z nich číší krystalicky čistá upřímnost a vedle toho probleskuje touha po romantice, naplnění života, vnitřní svobodě, absolutní kráse, a to v dalším protikladu s neuroticky temně laděnými bolestnými pasážemi. P. Kles se soustřeďuje spíše na psychický rozbor postav, jejich pocity. (A. Novák označil P. Klese za excentrického předchůdce psychologického impresionismu z počátku 20. století). Vše se zde jakoby vznášá „v mlhavém oparu barevnějšího světa“. To je dáno jeho krásnými popisy prostředí, propracovaností a jemností, výstižností a vnitřní napjatostí jeho jedinečného stylu. Zobrazuje z různých úhlů dvě stránky člověka – Světlo a Tmu.

Co se týče autorovy poezie, ta je literárními kritiky K. Sezimou, A. Otmarem aj. odsunována do pozadí s tím, že hlavní Klesův přínos vidí v próze, v poezii podle nich nepřináší. P. Kles nic nového a je pouze epigonem Vrchlického. S tímto tvrzením by se však dalo polemizovat. Některé básně v sobě obsahují prvky básníkovy nadhledu, satirizujícího realismu a možná i salonní literatury, ale u jiných je výrazné (a hlavně upřímné) osobní vyznání, také mnoho nádherných motivů, delikátní propracovanost, působivost a citovost (viz ukázka básně).

Alej

Budeme se míti rádi?

Ještě nevíme:

Samota až duše zladí –

co si povíme?

Nevidím Vás, nepotkávám,

kudy chodíte?

Klidný jsem a snům se vzdávám

Slova nedíte?

*Jasněji Váš úsměv září,
bezpečí a klid.*

*Výheň tajná pouto sváří,
budeme v něm žít.*

*Slunněj mi Váš úsměv kvete
od úst do očí –
v oči až se zahlédnete,
svět se zatočí. ☺*

*Víme, kde se sejít máme,
duše moje, Vy.
Na tu alej vzpomínáme
z první rozmluvy.
Mluvili jsme o aleji,
stín, šer a mech.
Sousedky tak málo přejí,
utajují dech.*

*Šeptla vpravo kamarádka,
bílý kakadu:
„Hned mu napoprvé zkrátka
dala rendez-vous.“*

*Slečinko, Vy bílá vpravo,
nedala-li, dá.
Mně i jí to bude zdrávo.
Víc, než se Vám zdá.*

(Zlatá Praha, 1904)

Recenze, kritiky

Literární kritik K. Sezima píše o P. Klesovi ve své studii Trosečník generace:

„Smutky pokolení, k němuž náležel, v samých kořenech vystihl zvláště svou prózou básničtější i lidštější než kdokoli jiný z téže generace. (...) Kles je básník čiře subjektivní, z nejsubjektivnějších u nás. I v próze a pozoruhodně právě v ní.“ O další tvorbě P. Klese (básnické i prozaické) Sezima říká: *„... jeho verše kromě pozdějších, rozpoutaných v námětech i ve vazbě mají ještě ráz akademické poesie parnasistních epigonů ze školy Vrchlického“,* ale *„... v próze se naopak vybírala zpod hladkého povrchu jeho prvních kusů očitá snaha i bezděčné puzení rozeného stylisty - vyjadřovati se osobitě“.* A toto je podle něj *„druhá přirozenost, jež jeho výtvořím záhy dodává odlišného nervu názorového, nové intonace přednesu, nového sdělného fluida a podmanivosti.“*

Sezima ve výše uvedené studii též srovnává Klese se Sovou a tvrdí: *„Kles je šerejší, zhuštěnější a méně hudebný než Sova v nejlepší své drobné próze“.* *„Nic suše realistického, ale také ani stopy libovolné kombinovanosti v poměru k látce i v jejím podání. Vše neomylně přesvědčivé a vlastní, pasáže tetelící se životním obsahem jako dodeptávajícím přímým zážitkem. Není v české próze stran bolestněji smyslných nad některé partie z Nemoci, není rozryvněji melancholických nad závěr Opuštěné dílny. Těžké osobní chmury podkalují samy základní barvy a hloubky, na nichž hrají přelety světél a stínů, utkávajících svět svěživotopisných a autoptických črt Klesových. Avšak tento autor se vykupoval z bolesti nadlehčující náruživou formací, jež arci nezrcadlila příznačně než pomíjivé kouzlo ulpívající chvíle. Jistě proto nebyla mramorově pomníkovou klasicizující stylizací; nebyla samoučelnou romantickou ornamentikou nebo dutou dekorovaností novoromantiků. Ale není jí také nic vzdálenějšího nežli homofonie mlhy v mlhách a roztíraných skvrn úpadkového psychického naturalismu, jak byl tou dobou u nás pěstován.“*

Petr Kles: **Nemoc** (povídka, 1893)

Úvod

Tato zdánlivě jen měkce nahozená povídková črta, skizza plná intimity je obtěžkána osudovým předurčením:

... byl to rod krásných hříšných žen a bavit je malý panáček, který se tak brzo začínal rdít, růžový, skotačivý klučina, kterému už mátlu hlavu voňavka jejich ňader. Dovedly úsměvem hošíka přivést do nesnáze, že se rděl a rděl, a líbaly ho na usmířenou. Usmívaly se, že už cítil kouzlo ženy.

Z příbuzenských vztahů, ze styků stydlivého hošíka s vyspělejšími již děvčaty, sestřenkami a mladými tetičkami, měla původ jeho časně procitlá a osudně rozvitá smyslnost. Vše přijímá odtud své

zabarvení, vše je takřka zruměněno mimořádnou schopností k slasti nebo utrpení v lásce. Její tajemství se však chlapeč „odemykalo“ příliš brzy.

Inspirace P. Klesa, jeho tvůrčí dojmy a obecně vnímavost k okolí se občas stupňuje v citlivost až děsivou. S psychologickou jasnovidností se dobírá nejžalostnějších konců... Zvlášť osobitě to vyjadřuje právě povídková studie „*Nemoc*“, Klesův mistrovský kus po stránce duševní prozíravosti i výrazové intenzity. Obdoba Maupassantovy proslulé novelistické dušmalby propukajícího šílenství „*Horla*“ nabízí se tu sama ke srovnání... :-). Obě díla lze tedy brát n. zpodobnit jako odraz životní sudby dvou rozdílných letor a téže zavlité hrůzy, jež bičovala dvě různě rytmovaná srdce básnická.

Obsah díla

Mladý hrdina Klenka, v němž erotismus od časného mládí probuzený zavinil zničení hned první čisté lásky, jímá podivný zmatek mezi lidmi. I nová láska mu je toliko rafinovanou hrou a duše se míjejí. Pozdě toho sice oba litují a vracejí se k sobě, ale on si v zápětí zas kreslí perspektivu manžela se slábnoucím mozkem, ošetřovaného mladou ženou: „*Nebude-li hůře s mozkem, bude ze mne zapomnětlivý, hloupý papa, který dovede sice pracovat jako stroj v podřízeném postavení a v týchž věcech jako před dvaceti lety – ale mozek mu neslouží, a přijdou-li hosté, žena pomáhá: „Ale vždyť víš, muži, jsou tomu dvě léta teď. – Ne, muži, ne on, jeho bratr – Ale to už naši hosté slyšeli, muži – Papa, papa!“*“ K tomu tisíce pokusů, jimž bude vydána mladá zvědavá žínka... Ne, raději nový rozchod. A nové, hrozivější příznaky, kamkoli se hne. Na volném prostranství, na ulici za deště, v šumu žurnálů a třesku kavárenských kulečnickových turnajů, v kanceláři... Všude „*myšlenka létá plaše, bije o stěny, všeho se dotkne, přede vším prchá, není možno pomyslet něco jasně, a člověk by plakal nad svou bídou.*“ V noci není stopy po spánku. Přes to ho dráždívají pohledy do rodin, kde mají krásné dcery na vdávání a kde se žije zcela smysly; láká to k výběru. Naposled se také umění marně zapírané dostavilo „*jako potlačovaná výčitka*“. Na chvíli ho to přece napřímí. Cítí se bezmála v plné síle osobnosti, zdrav a div ne vesel. Přijme pozvání do rodiny, kde mají salon, dvě dcery krasavice a pěstují společnost. Opojen blízkostí žen a lahodnými dojmy, překonává sám sebe. V náhlém přílivu sebevědomí si troufá ovládnout zábavu. Dvorně kříží čepel v konverzačním boji se sokem o jedno z děvčat. Má úspěch. Mary k němu s povzdechem vychyluje hlavinku, když mu v tom „*řad prázdných zvuků zahrčel v uších... mozek se brání, nehýbe se, šumí, nerozumí a nechce.*“ V bezmezné hrůze zachytí ještě pohled, který krasavice zas upírá k sokovi. – Odvádějí ho, sok mu soucitně pomáhá. – „*Ó ne, tatičku, já vím – já zblbnu*“, zasténá ubožák nazítří v odpověď otcí, jenž přijel, aby chudák, sám násilím duše pláč, ho potěšil...

Charakteristické rysy této povídkové studie

Tato povídka, zdánlivě zcela syrová a přitom působící důvěrným subjektivismem, téměř přestává být objektivním genrem. Je svou nastavovanou, jakoby deníkovou zlomkovitostí tvarově především velmi úměrná líčeným niterným nesouzvukům. Autor, zdá se, úmyslně paralyzoval páteř tradičního

novelového modelu. Věťami eliptickými, zámlkovými a náznakovými, s náhlými odskoky do minula řadí jednotlivosti vedle sebe způsobem, který je typický spíše ústnímu vyprávění nebo ještě blíže samomluvě. Řešit jejich významový vztah nechává na čtenáři: autor (P. Kles) jej zde vybízí k určité „spolupráci“ naléhavěji, než bývá jeho zvykem. Toto dílko, do sebe zahloubané a zaryté, je plodem ne uvolněné obraznosti, nýbrž básnického vnitrozření, a proto i okouzující beztvarosti. Je ale řízeno svézákonným poměrem k vnějšku. Události se v něm vybavují v řadě přerývané proudem samotných myšlenek a vzpomínek, postižených často hned při svém zrodu. Není to na konec než tah vteřin a okamžiků, míjejících dojmů a postřehů, jimiž nitro reaguje na každý náraz citlivěji nežli vibrující membrána a jež kolem ubožákovy hlavy houstnou v osudový mrak až ke katastrofě. Při vši drásavosti látky utkávají skutečnost tak křehkými prsty uměleckými a s tak neumělkovanou výrazovou bezprostředností, že již v tom je oproštění od zpodobených stavů, znak vítězství aspoň básnického v nerozhodném zápase.

Závěrem

Petr Kles ve své drobné próze *Nemoc* vytvořil autentickou studii mladého muže, předčasně eroticky probuzeného v sladce smyslné atmosféře a prostředí rodiny (příbuzní, tetičky, sestřenice apod.). Velmi zajímavý a působivý, fejetonisticky laděný styl některých částí této povídky (resp. povídkové studie) vyvažují až, dá se říci, dokumentárně pojaté obrazy mladíkovy „nahé duše“, jako z živého těla vytržené kusy psychologické hmoty, jež P. Kles velice koncentrovaně zřetězuje až k závěrečné katastrofě. Celkem logicky tak próza „*Nemoc*“ připomíná vynikající psychoanalytickou novelu „*Horla*“ od G. de Maupassanta. ☺

Bibliografie

- Kudrnáč, Jiří. *Vteřiny duše* (s podtitulem *Drobná próza české secese*). 1. vydání. Praha: Odeon. 1989.
- Kles, Petr. *Petra Klesa pozůstalé spisy prózou i veršem* (uspořádal Karel Sezima). 2. vydání. Praha: Družstevní práce (edice Generace, sv. 7). 1931.
- Kles, Petr. *Spisy veršem i prózou* (uspořádal Karel Sezima). Kladno: Zodiak. 1932.
- Forst, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek II. K-L*; 1. vydání. Praha: Academia. 1993.
- Slavík, Ivan. - Kudrnáč, Jiří. *Čeští prokletí básníci*. 1. vydání. Brno: Host. 1998.